

Daniil Moscoroleanu
Δανιήλ Μοσχοπολίτης
Dhanil Voskorojari

MËSIM HYRËS

(1802)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

me një botim kritik të pjesës
shqip, të përgatitur nga
Bardhyl Demiraj

RRADHONJTË E SHËJZAVE

Ky botim u mundësua nga miku i *Shêjzave*
z. Pandi Carapuli

Redaktore: Anila Omari
Copyright © Bardhyl Demiraj & *Shêjzat*
Botim i parë Tiranë 2022

ISBN 978-9928-368-03-4

Tabela e lëndës

<i>Abstract</i>	7
Fjalë hyrëse	9
I. Korniza para- dhe peritekstuale e textit burimor	11
1. Korniza peritekstuale.....	13
1.1. Mjeshtëri Dhanili	13
1.2. Libri shkollor ‘Εισαγωγική Διδασκαλία’	13
1.3 Ribotime të fjalorit katërgjuhësh të Dhanilit.....	
1.4 Funkzioni dhe qëllimi i tekstit burimor	15
2. Teksti mësimor: organizimi dhe korniza paratekstuale.....	19
2.1 Teksti mësimor në vetvete.....	19
2.2 Korniza paratekstuale	20
2.2.1 Ballina e librit	20
2.2.2 Vargëzime hyrëse	21
3. Fjalësi shqip në fjalorin katërgjuhësh të Dhanilit.....	24
4. Kodi alfabetik dhe rregullat e leximit të tekstit shqip	25
4.1. Sqarime të rastit.....	29
4.2 “Ndikime” gjatë hedhjes në letër të fjalësit shqip	33
II. Riprodhime të tekstit	35
5. Çështje të botimit kritik të tekstit shqip	37
5.1 Riprodhimi diplomatik i tekstit shqip.....	37
5.2 Tejshkrimi i zgjeruar i pjesës shqip.....	38
6. Riprodhimi diplomatik i teksteve greqisht, arumanisht, shqip dhe transkriptimi i tekstit shqip.....	39
6.1 Vëzhgime kritike	57
6.2 Tentativë normalizimi e tekstit shqip	69
6.3 Teksti i normalizuar.....	71
7. Përfundime	78
8. Bibliografi	80
III. Fjalësi shqip	83
9. Fjalësi dhe konkordancat leksikore të tekstit shqip.....	85
IV. Riprodhime faksimilesh	157
10.1 Faksimile të pjesës hyrëse	159
10.2 Faksimile të Λεξικόν τετράγλωσσον	164

Abstract

In this monograph, we continue our historical and philological research within the Cultural Area of the Albanian Orthodox South, focusing once more on the early culture of written Albanian with Greek alphabet (Demiraj 2018; 2019a/b/c; 2020a/b). The object of the study is the textbook for beginners: Εισαγωγική Διδασκαλία (Engl. = Introductory lesson; Alb. = *Mësim hyrës*), a publication from 1802 by Daniil Mihali Adami Χαγι, Moscopoleanul = (Greek) Δανιήλ Μιχάλι Ἀδάμι Χατζῆ ὁ Μοσχοπολίτης, (Alb.) Dhanil Mihal Adam Haxhi – Voskopojari, or, more commonly, Mjeshtër (Master) Dhanili.

We hope to have fulfilled at least the modest aim out marked in the beginning of this study, in relation to the philological and linguistic reevaluation of the Albanian material in the Λεξικόν τετράγλωσσον (Engl. = Quadrilingual dictionary; Alb. = *Fjalor katërgjuhësh*) as the first part (p. 1-36) of this book. Getting the reader updated to the set of problems concerning the activity and the personality of its author (Dhanili) has been considered by the author of this work rather as a professional obligation to the discerning reader; nevertheless, we hope that this does not threaten in any way the main goal of the study, which consists in the critical edition of the Albanian text in that dictionary. It is this very text which – in its entirety – has still not become the property of the scientific and intellectual circles within the Albanian-speaking cultural area.

Within the paratextual and peritextual context of the oeuvre (§§1-3), the reader gets acquainted with the unnumbered introductory part of the book (p. I-VI), as the original Greek text with the corresponding Albanian translation, in a way that the reader can concept a clear idea and may even actively take part in the discourse connected to the problem field that goes along with these extensive goals which the author might have had in mind within his conception of the realization of the textbook; apparently, this seems have to do with the linguistic and cultural Hellenization of the Non-Greek ethnic communities that shared the Christian Orthodox belief inside the cultural area of the Albanian South. If we relativize the authorship of (only) one of the pretexts which apparently constructs this ideologic and religious tendency of the linguistic acculturation, at the same time our aim was to calm down the souls of the intellectual and

Abstract

scientific Albanian circles that have abandoned the textbook as such in the *index* of forbidden literature and along with it also the Albanian material which it contains and that without any doubt represents a part of the valuable heritage of the written Albanian tradition with Greek alphabet at the end of the XVIII. century.

The task of the diplomatic reproduction and the extended transcription of the linguistic material (§§5-6.2) goes along in every phase with the graphemic and philological as well as the linguistic analysis of the text (§§ 4-4.2). In any case, in this highly difficult work period, help came from the continuous comparisons with the original Greek text as well and especially with the corresponding Aromanian text, which carries on paper the characteristics of the native vernacular of the author himself and the way the dialectical Albanian was perceived in his linguistic subconscious. The confrontation with these circumstances helped and ensured the last stage of our philological work upon the text (§6); its aim was the diplomatic reproduction of the Greek, the Aromanian and the Albanian versions, as well as the extended transliteration of the Albanian part (§6). These solid steps of philological work eventually enabled the realization of the normalized text (§6.3), which allows the fluent lecture for the interested reader, even without necessarily being a philologist. The genuine critical edition of the Albanian version goes along with two separate sections which close the study after the bibliographic section (§8): the Albanian lexicon with the corresponding word pool (§9) as well as the facsimile reproductions of this quadrilingual dictionary of the original edition from 1892 (§10).

Seen from all these perspectives together, along with the corresponding conclusions (§7), we hope that the text and its author will soon become the property of Albanian Studies, giving it its own right place and undisputable role as an ocular witness of the linguistic and historical mosaic within a zone historically known for its multiethnic and multireligious coexistence: “It is a region which constructs the Gordian Knot within the cultural history of the Early Albanian Literacy, which can be untied and has to be solved along with the learning and studying of its component which is as young as it is ancient: the written Aromanian culture in the Cultural Area of the Orthodox South within the Albanian-Speaking Area.” (Demiraj 2019c 127)

Fjalë hyrëse

Në këtë punim monografik hullojmë kërkimet tona të natyrës historike-filologjike në Arealin Kulturor të Jugut ortodoks shqiptar duke u fokusuar rishtas në kulturën e hershme të shkrimit shqip me alfabet greqisht (Demiraj 2018; 2019a/b/c; 2020a/b). Objekt studimi është materiali shqip që rroket në një libër mësimi për fillestarë: Εισαγωγική Διδασκαλία (= shq. *Mësim hyrës*) si botim i vitit 1802 e që ka për autor Daniil Mihali Adami Hađi, Moscopoleanul = (gr.) Δανιήλ Μιχάλι Ἀδάμι Χατζή ó Μοσχοπολίτης, (shq.) Dhanil Mihal Adam Haxhi – Voskopojari.

Në letërsinë filologjike shqiptare emri i autorit njihet – sado skajshëm! – më fort si Mjeshtër Danieli (= dhaskal/mësues Danieli – Shuteriqi 1976 140), por së fundi Xhevat Lloshi (2006 87vv.; 2008 300vv.) mëton me të drejtë të korrigjojë së bashku me përkatësinë etnike-gjuhësore të autorit si ‘shqiptar arumun’ edhe shqiptimin korrekt të emrit si Mjeshtër Dhanili (= [ðaníl-i]), një variant ky, të cilit do t’i mbetemi besnikë dhe me bindje edhe në këtë punim. Gjithsesi meritat e Lloshit nuk rrudhen assesi vetëm në korrigjime kësodore, sepse – thënë çiltas! – është studiuesi i parë në hapësirën kulturore shqipfolëse që i fshin atij botimi pluhurin e harresës dhe i jep jetë qoftë emrit të autorit ashtu edhe materialit shqip në të, duke përcjellë në diskursin shkencor-intelektual albanologjik një paletë të gjerë debati lidhur me historikun e studimit, me kornizën para- dhe peritekstuale të veprës sikurse edhe me njohjen e tekstit shqip në vetvete, përkatësisht të vendit të tij në trashëgiminë e kulturës së shkrimit shqip.

Përditësimi i lexuesit me këtë qerthull problematik që rrok veprën dhe personalitetin e autorit të saj është parë prej shkruarit të këtyre radhëve më fort si detyrim moral-profesional ndaj lexuesit sqimatar, ndërkohë që qëllimi kryesor i studimit jet dhe mbetet botimi kritik i tekstit shqip në librin e vitit 1802, i cili nuk është bërë ende si i tillë – më saktë në plotësinë e vet (!) – pronë e rretheve shkencore-intelektuale në hapësirën kulturore shqipfolëse. Prashtu shpresojmë të plotësojmë një boshllëk të përfutur në hapësirën në fjalë për do arsye që do t’i cekim në vazhdim.

Përmbledhëm kështu thukët përpos objektit dhe qëllimit të studimit edhe atë çka syzojmë t’i përcjellim lexuesit potencial në këtë punim si

Fjalë hyrëse

prurje tonën individuale, në mënyrë që ai të përditësohet dhe dikur – e pse jo! – të marrë pjesë aktive vetë në këtë diskurs.

* *

*

Sigurisht që do të ishim të paplotë, sikur t’i mbyllnim këtu këto fjalë hyrëse e pa i kumtuar lexuesit edhe falënderimet e rastit: shkruesi i këtyre radhëve dëshiron së pari të përmendë rishtas me mirënjohje të thellë ato lehtësi që mundëson ndërkohë rrjeti i sotëm virtual në faqet e ndryshme të internetit që u bën të disponueshme lexuesit dhe studiuesit brenda kuadrit juridik botime të rralla të shekujve të mëparshëm, të tilla si: <<http://vlahoi.net/vlahiki-glossa/eisagogiki-didaskalia>>; <<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Eisagogiki-Didaskalia.pdf>> etj. Fatin e përpunimit të lodhshëm redaksional në të gjitha fazat e botimit kritik së bashku me formatimin e të gjithë vëllimit e përshpejtoi digjitalizimi në dorë të parë, por shumë i kujdesshëm i një numri materialesh arkivore prej forcave shkencore ndihmëse, znj. Qëndresë Haliti M.A. (LMU/München), znj. Mirela Kristo M.A. (Elbasan), sikurse edhe përpunimi kompjuterik i tekstit si fazë e parë e punës për realizimin e konkordancave leksikore prej mikut dhe kolegut Besim Kabashi, si pjesëtar aktiv i projektit afatgjatë “Digitales philologisch-etymologisches Wörterbuch des Altalbanischen (XV.-XVIII. Jh.)”. Për leximin e vështirë të rubrikave hyrëse në botimin origjinal m’u gjendën pranë znj. Mirela Kristo dhe kolegu e miku im i vyer Sokol Çunga, si specialist i regjur në botime filologjike tekstesh të kësaj natyre që i takojnë trashëgimisë së shkrimit shqip në Arealin Kulturor të Jugut. Për fiksimin e ndonjë teksti të vështirë shqip në liturgjinë ortodokse nuk munguan asnjëherë ndihma dhe këshillat e z. Thoma Qendro. Dr. Florian Kienzle u përkujdes për abstraktin në anglisht të këtij punimi, ndërsa kolegja ime e papërtuar Anila Omari nuk mungoi as këtë radhë të shqyrtonte të gjithë tekstin për nga perspektiva redaksionale. Të gjithëve u jam mirënjohës për mbështjen e dhënë në çdo rast. Mirënjohje dhe falënderim dëshiroj t’i shpreh së fundi edhe bordit redaksional të revistës “Shêjzat ~ le plejadi”, në veçanti drejtuesit të saj Prof. dr. Ardian Ndreca, i cili e mirëpriti dhe mundësoi botimin e këtij studimi modest si monografi e veçantë në radhë të kësaj reviste.

Bayrischzell, më 23 gusht 2021

Bardhyl Demiraj